Araştırma Makalesi / Research Article

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

İran Türklerinin İran İslam Cumhuriyeti'ne Yönelik Algıları ve Siyasal Tercihleri

The Perceptions and Political Preferences of Iranian Turks Towards The Islamic Republic of Iran

Murat CİNGÖZ

Dr. Öğr. Üyesi,
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı.
mcingoz@atu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5995-8713

Filiz KAVAL

Dr.,
fkaval_phd@outlook.com
ORCID : 0000-0002-1812-8710

Ramazan İZOL

Doç. Dr.,
Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı.
ramazanizol@akdeniz.edu.tr
ORCID : 0000-0003-2028-3477

Cilt / Issue: 13 (2) 909-930
Geliş Tarihi: 05.10.2025
Kabul Tarihi: 02.02.2026

Atıf: Cingöz, M., Kaval, F., & İzol, R. (2026). İran Türklerinin İran İslam Cumhuriyeti'ne yönelik algıları ve siyasal tercihleri. *Tesam Akademi Dergisi*, *13*(2), 869-891. https://doi.org/10.30626/tesamakademi.1797399.

Öz

Bu çalışmanın amacı, İran İslam Cumhuriyeti vatandaşı olan ve İran platosunda yaşayan Türklerin İran İslam Cumhuriyeti'ne yönelik memnuniyet düzeyini ölçmek ve hangi ideoloji ya da görüşteki yönetim tipine eğilim gösterdiklerini analiz etmektir. Araştırma, Urumiye ve Tebriz'de gerçekleştirilen nicel bir anketten elde edilen veriler üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda, İran Türklerinin İran devletinin kimliğini, siyasal yönelimlerini ve rejimin meşruiyetini nasıl algıladıkları incelenmiştir. Bulgular, İslam Cumhuriyeti'nin İran Türkleri nezdinde ikna edici bir meşruiyet zemini sunamadığını ve bu toplumsal kesimin rejimden giderek uzaklaştığını göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre İran Türkleri arasında yalnızca sınırlı bir kesim Ayetullah Humeyni'nin ilkeleriyle uyumlu İslamcı-Şii merkezli bir devlet düzenini desteklerken, çoğunluk ulusal çıkarları önceleyen seküler bir milli devlet anlayışına eğilim göstermektedir. Bu durum, İranlı Türklerin giderek "İranlılık" veya "Türklük" gibi ulusal ve seküler kimliklere yöneldiğini, bu durumun İslam Cumhuriyeti'nin ontolojik güvenliği açısından önemli bir handikap oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Yine de İranlılık paydasının İran Türklerinin çoğunluğu için kabul gördüğü görülmektedir. Bu minvalde İran Türkleri İslamcılığa dayanan kimlik aidiyetlerine pek ilgi göstermezken İran Türkleri nezdinde İranlılık kimliği ve Türklük kimliği öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran İslam Cumhuriyeti, İran Türkleri, Meşruiyet, Ontolojik Güvenlik, Siyasi Yönelimler

Abstract

The aim of this study is to measure the level of satisfaction of Turks living in the Iranian plateau with the Islamic Republic regime and to analyse which type of regime they tend towards. The research is based on data

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercialNoDerivatives 4.0 International License.

obtained from a quantitative survey conducted in Urmia and Tabriz. In this context, it examines how Iranian Turks perceive the state's identity, political orientation, and the legitimacy of the regime. The findings indicate that the Islamic Republic fails to provide a convincing basis of legitimacy for Iranian Turks and that this social group is increasingly distancing itself from the regime. According to the research results, only a limited segment of Iranian Turks supports an Islamist-Shiite-centred state order in line with Ayatollah Khomeini's principles, while the majority leans towards a secular national state concept that prioritises national interests. This situation reveals that Iranian Turks are increasingly turning towards national and secular identities such as 'Iranianness' or 'Turkishness,' thus posing a serious threat to the ontological security of the Islamic Republic. Nevertheless, it appears that the common ground of Iranian identity is accepted by the majority of Iranian Turks. In this regard, while Iranian Turks show little interest in identity based on Islamism, Iranian identity and Turkish identity come to the fore.

Keywords: Islamic Republic of Iran, Iranian Turks, Legitimacy, Ontological Security, Political Orientations

Extended Abstract

This study analyses the attitudes of Turks living on the Iranian plateau towards the Islamic Republic regime and their preferences regarding the political orientation the state should adopt. The research is based on face-to-face survey data collected from 103 participants in the cities of Urmia and Tabriz. The study is unique in that it examines the perception of the regime by a significant minority group in Iran. The main findings of the research show that the Islamic Republic of Iran fails to provide a convincing basis of legitimacy for the Turks and that this social group is increasingly distancing itself from the regime. In particular, there is a clear orientation towards a secular state concept that prioritises national interests. Only a small proportion of survey participants support the Islamist-Shiite-centred regime model based on Ayatollah Khomeini's principles, while the majority favour a secular and nationally-based model. This situation can be considered a serious threat to the ontological security of the Islamic Republic.

The Islamic Republic of Iran has based its legitimacy since the 1979 Revolution on revolutionary Islamism, Shiite identity and the institution of Velayat-e Faqih. However, over time, this identity construction has failed to meet the expectations of different segments of society. Iranian Turks, whose linguistic and cultural rights have been ignored, have become alienated from the homogenising Islamic identity concept.

The denial of the right to education in their mother tongue, the rise of Persian nationalism, and the marginalisation of Turkish identity have increased discontent with the regime among the Azerbaijan Turks. The state's perception of nationalist or ethnic identities as a product of the West and its association of these demands with 'sedition' has led to the emergence of Turkish nationalism. The existence of the Republic of Azerbaijan, established particularly after the collapse of the USSR, Iran's failure to support Azerbaijan in the Karabakh Wars, the relative prosperity of Turkey and Azerbaijan, and the strengthening of the idea of the Turkic world have been the main factors increasing identity-based demands among Iranian Turks.

The survey results reveal a significant shift in the political orientation of Iranian Turks. 59.22% of participants preferred a secular national state approach that prioritises national interests, either alone or in combination with other orientations. In contrast, the total percentage of those supporting an Islamist, Khomeinist or Shiite-based regime type remained around 27%. Those who emphasised a state concept based on Turkish identity constituted approximately 29 per cent. These data show that a significant portion of Iranian Turks are moving away from Persian nationalism and the Islamic theocratic model, either embracing an Iranian identity on a secular basis or seeking a model based directly on Turkish identity. The fundamental distinction here is that some groups are prepared to accept a state that prioritises national interests within the framework of Iranian identity, while others desire only a structure based on Turkish identity. Secular and nationalist tendencies are particularly prominent among the younger generation.

The legitimacy crisis of the Islamic Republic also stems from the fact that the 1979 Constitution was not accepted by broad sections of the population through conscious compromise. The Constitution was shaped by the imposition of the clerical class led by Khomeini and failed to meet the society's expectations of democracy, freedom and prosperity. Although reformists occasionally attempted to integrate the people's demands into the regime after the revolution, the structural characteristics of the system and the Velayat-e Faqih institution rendered these attempts unsuccessful. The failure of the quest for 'religious democracy' articulated during the Khatami era is an example of this. The protests that began after the 2009 elections and the large-scale uprisings in 2017, 2019 and 2022 have made the society's loss of trust in the regime and its legitimacy crisis more visible. Iranian Turks also played an active role in these protests, but

their participation stemmed not only from ethnic demands but more from economic, social and political discontent. Nevertheless, identity-based grievances have also been observed to have intensified during this process.

The survey method used in the research provides important data despite the restrictive conditions of the political environment in Iran. The fact that the majority of participants demand a secular national state rather than an Islamic Republic indicates that the regime's legitimacy foundations are eroding. Furthermore, the strengthening of demands based on Turkish identity reveals that Iranian Turks are increasingly distancing themselves from the Persian-centred state narrative. This result proves that the Islamic Republic of Iran's identity-building efforts have failed and that its strategy of suppressing national and ethnic differences has backfired.

Consequently, the findings of this study reveal that, from the perspective of Iranian Turks, the Islamic Republic is experiencing a serious crisis of legitimacy and ontological insecurity. While a significant portion of the participants prefer a secular, national and national interest-oriented state model, only a small minority supports the Islamist-Shiite-based order. This situation shows that Iranian Turks have developed a secular orientation based on both their Iranian and Turkish identities, while Islamist ideology has increasingly lost credibility. Iran's failure to support Azerbaijan in the Karabakh issue, the constant suppression of Turkish identity, and economic and political failures have increased this discontent. Therefore, it is clear that a political model that does not reconcile with Turkish identity and does not recognise social diversity is unsustainable for the future of the Islamic Republic of Iran. The growing desire for a secular and national state among Iranian Turks poses a serious challenge to the ontological security of the regime.

Giriş

İslam Cumhuriyeti meşruiyetini ve biyografik anlatılarını Şii kimliği, devrimci İslamcılık ve Velayet-i Fakih doktrinine dayandırmıştır. Ancak zamanla İslam Cumhuriyeti, İran toplumunun farklı kesimlerinin beklentilerini karşılamakta zorlanmaya başlamıştır. Devletin homojenleştirici bir İslami kimliğe verdiği önem, etnik, ulusal ve liberal talepleri genellikle göz ardı ederek, yönetici elit ile çeşitli sosyal gruplar arasında ontolojik uyumsuzluğa yol açmıştır. Bu gruplar arasında yer alan İranlı Türkler tarihsel olarak İran'ın siyasi ve entelektüel yaşamında önemli bir rol oynamıştır. Demografik ağırlıkları ve kültürel etkileri olmasına rağmen, devrim sonrası düzen, onların dilsel ve kültürel haklarını büyük ölçüde kenara itmiştir. Ana dilde eğitim gibi taleplerin göz ardı edilmesi, artan Fars milliyetçiliği ve Şii dinî otoritenin hakimiyeti ile birleşince, İranlı Türkler arasında giderek derinleşen bir kimlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel hipotezi İslam Cumhuriyeti'nin biyografik anlatılarının ve kimliğinin İran Türklerinin çoğunluğunca kabul görmediği ve İran Türklerinin kimliksel olarak İranlılık ya da Türklük paydasına eğilim gösterdiğidir.

Bu çalışma, İranlı Türklerin İslam Cumhuriyeti'ne karşı tutumlarını ve devletin siyasi yönelimi konusundaki tercihlerini bu çalışmaya özgü bir anket yoluyla incelemektedir. İran'da anket ve mülakat yapmak özellikle rejim meşruiyeti, rejime duyulan güven ve alternatif rejim tiplerine yönelik eğilim gibi konular söz konusu olduğunda oldukça zordur. Bu sebeple anket soruları dikkatli bir şekilde hassas konulara direkt değinilmeden sorulmak üzere tasarlanmıştır. Öte yandan çalışmadaki veriler oldukça özgün ve örneğine pek rastlanmayan şekildedir. Zira İran'da bu tür konularla alakalı yüz yüze yapılmış ankete çok nadir rastlanmaktadır. Öte yandan çalışmanın çeşitli sınırlılıklarına değinmek yerinde olacaktır. Öncelikle örneklem büyüklüğü yüz üç kişi olup geniş bir örnekleme sahip olunduğu söylenemez. Bundaki temel sebep yukarıda bahsedilen İran'da anket yapmanın özellikle bu tür konularda oldukça zor olması ve katılımcı bulmanın da bir o kadar zor olmasıdır. Ankete katılanlar Urumiye ve Tebriz Türklerinden oluşmaktadır. Bu sebeple yapılan anketin İran'da yaşayan diğer Türklerin çeşitliliğini temsil etmediği gerçeği de dikkate alınmalıdır.

Teorik Çerçeve: Ontolojik Güvenlik Yaklaşımı

Çalışmada teorik çerçeve olarak ontolojik güvenlik yaklaşımından

yararlanılmıştır. Ontolojik güvenlik yaklaşımı aktörlerin yalnızca fiziksel güvenlik arayışında olmadıklarını kimliksel güvenliğini de sağlama ihtiyacı duyduğunu ileri süren görece yeni bir yaklaşımdır. Geleneksel güvenlik yaklaşımları fiziksel güvenliğe odaklanırken ontolojik güvenlik yaklaşımı kimliğin güvenliği konusunu öne çıkarmaktadır (Steele, 2008, s.51). Bu yaklaşıma göre devletler ya da topluluklar yalnızca fiziksel varlıklarını koruma çabası içerisinde değildir. Aynı zamanda kimliklerinin sürekliliğini, biyografik anlatılarının tutarlılığını ve sosyal ilişkilerinde öngörülebilir bir düzen hissini sürdürme arayışındadır (Mitzen, 2006, s.342). Bu bağlamda devletler, bireyler ya da gruplar biyografik anlatılar ve rutinler aracılığıyla ortaya koyulan kimliklerini güvence altına almaya çalışırlar. Biyografik anlatılar; aktörlerin kim olduklarını ortaya koyan temel varoluşsal sorulara yönelik yanıtlardır. Rutinler ise aktörlerin biyografik anlatılarını pekiştirmek üzere zamanla ortaya çıkan davranış kalıplarıdır. Aktörler biyografik anlatılar ve ona uygun rutinler yoluyla kimliksel istikrarını sağlamaya çalışır (Mitzen ve Larson, 2017). Sağlayamadıkları durumlarda ise kimlik krizleri, meşruiyet sorunları ve kaygı gibi duyguların tetiklediği istikrarsızlıklar yani ontolojik güvensizlik hali ortaya çıkacaktır. Huysman'ın dikkat çektiği üzere modern devlet, vatandaşlara ve yönetime katılanlara ontolojik güvenlik ve meşruiyet sağlamakla yükümlüdür (Huysmans, 1998, s.42). Bu anlamda devletlerin toplum tarafından kabul görmüş bir kimliğe sahip olması meşruiyet sağlanması açısından elzemdir. Eğer devletler toplumlarının kabul gördüğü biyografik anlatılara ve bu minvaldeki kimliklere sahip olmazsa yani ontolojik uyumsuzluk ortaya çıkarsa kitlesel huzursuzluklar, devrimler ya da protesto hareketleri gündeme gelecektir. Mevzubahis İran Türkleri olduğunda ise İran İslam Cumhuriyeti ile İran Türkleri arasında ontolojik uyumsuzluğun olduğu, bu minvalde İran Türklerinin İslam Cumhuriyeti'nden kimliksel anlamda uzaklaştığı görülmektedir. İslam Cumhuriyeti devrim sonrasında Batı karşıtlığına, milliyetçi taleplerin göz ardı edilmesine, Şii dayanışmasına, Velayet-i Fakih yaklaşımı çerçevesinde Humeyniciliğe ve devrimciliğe dayanan bir kimlik oluşturma çabasına girmiştir. Bu minvalde kültürel devrim yapılmış, Şii ritüellerine ve mitlerine büyük önem verilmiş, Humeyni ve Beheşti gibi Şii alimler yüceltilmiş, içeride ve dışarıda Batı karşıtı bir retorik benimsenmiştir. Ancak İranlılar devrimden siyasi, sosyal ve ekonomik beklentilerini karşılayamayınca yeni kimlik inşa sürecine olumsuz bakmaya başlamıştır. İranlıların tepki olarak yöneldiği kimliksel aidiyetlerden bir tanesi de etnik milliyetçilik olmuştur. Pek çok toplumsal grup gibi

İran Türkleri arasında da milliyetçi eğilimler güç kazanırken devrimci İslami kimlik zemin kaybetmiştir. Bu durum İran Türkleri ile İslam Cumhuriyeti arasında ontolojik uyumsuzluğa, beraberinde meşruiyet sorunlarına ve toplumsal huzursuzluklara yol açmıştır.

Devrim Sonrası Yeni Düzenin Kuruluşu ve Meşruiyet Arayışı

İran'ın ulus devlet inşa süreci ve modern tarihi sadece zorlu ve travmatik olmakla kalmamış, aynı zamanda gecikmeli ve sancılı bir yolculuk olmuştur. Bu durum, İran'ın kolektif hafızasında ve devlet kimliğinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Nitekim İranlılar için modern İran'ın tarihi, aşağılanma, utanç, endişe, şüphe, nefret ve öfke duyguları ile şekillenmiştir. 1979 Devrimi, İran'ın iç ve dış alanda karşı karşıya kaldığı çelişkiler, zorluklar ve tarihsel travmaların hem bir sonucu hem de bir tepkisi olmuştur. 1979 yılında Muhammed Rıza Şah devrilirken, İran'ın içeride ve dışarıda alışık olduğu düzen alt üst olmuştur. Devrimin akabinde öncelikli amaç tutarlı bir biyografik anlatının oluşturulması ve bu yönde rutinlerin meydana getirilmesi olmuştur.

Devrimin ardından Humeyni öncülüğünde Devrim Konseyi ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Humeyni, Bazergan, Beni Sadr gibi diğer devrim liderleri monarşinin ilga edilmesinde karar kılmışlardır (Axworthy, 2016, s.75). Akabinde İran'ın biyografik anlatılarının baştan yazıldığı zorlu bir ontolojik güvenlik arayışı belirginleşmiştir. Pehlevi rejiminin seküler ve arkaik yapıdaki Fars medeniyetine dayanan İran milliyetçiliği yerine İslami kimlik ön plana çıkarılmıştır. Aslında devrimin yapılmasında İslamcıların yanı sıra ulusalcılar, liberaller, solcular, komünistler, sosyalist İslamcılar gibi pek çok grup rol oynamıştır. Her bir grubun devlet için düşündükleri biyografik anlatıları ve kimliksel aidiyetleri de farklıydı. Ancak devrimin gerçekleşmesinde Humeyni liderliğindeki din adamlarının halkı seferber etmedeki başarısı birincil rolü oynamıştır. Nihai olarak ise Humeyniciliğe dayanan ve Velayeti Fakih konseptini kabul eden İslami kimlik ön plana çıkarken diğer İslami yaklaşımların yanı sıra seküler, ulusal ve sol kimlikler de adım adım tasfiye edilmiştir (Firoozabadi, 2011, ss. 40-41). Humeyni popülist ve antiemperyalist söylemleri ile birçok İranlının desteğini elde etmiştir. Humeyni ve destekçileri içeride ve dışarıda pek çok meydan okuma ile karşılaşsa da ülke içindeki krizleri fırsata da çevirmeyi bilmiş ve iktidarını konsolide edebilmiştir.

Ayetullah Humeyni, Şah'ın devrilmesinin akabinde ılımlı ve liberal olarak bilinen Mehdi Bâzergan'ı başbakan olarak belirlemiştir. Ancak

Bazergan hükümeti çok kısa bir süre görev yapmış ve kendisinin iktidardan düşmesiyle İran yönetiminde liberal milliyetçilik büyük kan kaybetmiştir. Büyükelçilik Baskını sonrası oluşan ABD (Amerika Birleşik Devletleri) karşıtı atmosfer, Bazergan'ın uygulamaya çalıştığı ulusal çıkarlara dayanan menfi tarafsızlık politikasının sonunu getirmiştir. Humeyni'nin de ABD karşıtı atmosferden yana tavır almasıyla ulusal çıkarlara dayanan ulus-devlet yaklaşımı arka plana düşmüştür. Humeyni'nin iktidarı eline alma anlamında mutlak zaferine varmasındaki bir diğer aşama ise Cumhurbaşkanı Beni Sadr'ın düşüşü olmuştur. İlk cumhurbaşkanı seçilen Beni Sadr İslamcı ve liberal yönleri olan bütünleştirici biri gibi görünmekteydi. Ancak Humeyni'ye açık desteğiyle bilinen İslami Cumhuriyet Partisi ile Beni Sadr arasında İran'ın çıkarlarının ne anlama geldiği ve nasıl uygulanacağı noktasında görüş ayrılığı olmuştur. Nihayetinde Beni Sadr görevinden azledilerek kaçmak zorunda kalmıştır. Beni Sadr'ın düşüşü ise İslami liberalizme dayanan kimliksel aidiyetlerin sonunu getirirken çok geçmeden komünist Tudeh partisi de tasfiye edilmiştir. Büyükelçilik Baskını ve İran-Irak savaşı gibi krizlerin gölgesinde Humeyni, Şah'ın boşluğunu dolduran kişi haline gelerek tüm kurumların kontrolünü ele geçirmiştir (Fekri, 2011, s.186). Nihayetinde de devrim sonrasında yeni kurulan rejimin ismi "İslam Cumhuriyeti" olurken İran'ın biyografik anlatıları ve rutinleri de Humeyni'nin ilke ve düşüncelerine göre belirlenmiştir.

Humeyni ve destekçileri, Pehlevi rejiminin seküler İran milliyetçiliğinin sonunu ilan ederek revizyonist, devrimci ve İslami bir anlatı üzerine yeni bir rejim kurmuşlardır. Yeni rejim biyografik anlatılar ve rutinleriyle ilişkili olarak uluslararası düzen, rejimin hayatta kalması ve kurucu ötekiyle ilişkilerle ilgili ontolojik güvenlik kodlarında eski rejimden radikal bir kopuş sergilemiştir. Bu bağlamda, devrim sonrası İran kendisini büyük güçlerin kibri, hegemonyası ve adaletsizliklerine karşı öncü bir devlet olarak konumlandırmıştır. İran liderliği zalim-ezilen ikilemi, kibirli güçlere karşı mücadele, Büyük Şeytan/Küçük Şeytan miti ve İmam Hüseyin'in fedakarlığı ve direnişi gibi biyografik anlatıları vurgulamıştır. ABD ve Siyonizm'e muhalefet, üçüncü dünya ülkeleriyle bağları güçlendirme ve bölgedeki İslamcı hareketleri destekleme gibi uygulamalar İslam Cumhuriyeti'nin rutinleri haline gelmeye başlamıştır (Firoozabadi, 2011, ss.35-40). İslam Cumhuriyeti ABD, İsrail ve kibirli güçlere karşı muhalefet gibi anlatılar ve rutinler aracılığıyla sosyal meşruiyet ve öz saygı kazanmak, kimliğini tanımlamak ve kabul ettirmek ve çıkarlarını takip etmek üzere temel ontolojik güvenlik kodlarını oluşturmuştur. İran'ın biyografik

anlatılarında ABD ve İsrail'e karşı muhalefetin vurgulanması, Direniş Anlatısı'nın ortaya çıkmasına yol açmış ve Direniş paradigması İran'ın ontolojik güvenlik kodlarının ve kimlik güvenliğinin merkezinde yer almıştır. Nihai olarak ise devrim sonrası İran'ın ontolojik güvenlik kodları, ülkenin küreselleşme ve Soğuk Savaş sonrası döneme uyumunu zorlaştırmıştır. Batı ve sekülerizm karşıtlığını normatif bir zorunluluk hâline getirerek rejimin güvenliğini küreselleşme ve liberalizme karşı duruş üzerinden tanımlayan 'güvenlikleştirilmiş' bir kimlik üretmiştir. Bu kimlik İranlıların pek çoğu tarafından benimsenmemiş ve nihayetinde İran toplumu ile İslam Cumhuriyeti arasında ontolojik uyumsuzluk ortaya çıkmıştır.

Devrim sonrası oluşturulan anayasa ulusal çıkar yaklaşımından ziyade İslamcılık ve Şiilik üzerine tesis edilmiştir. Ancak anayasanın en önemli dayanağı örneğine az rastlanır bir biçimde ortaya çıkan ve temellerini Humeyni'nin İslam Devleti adlı kitabından alan Velayet-i Fakih makamıdır. Teoride ve pratikte rejimin en üst otoritesi olan bu makam sistemin meşruiyet kaynağı olarak halkı değil Humeyni'nin yorumlarına dayanan Şii doktrinlerini esas almaktaydı. Halk ise direkt bir meşruiyet kaynağı olmaktan ziyade sistemin işleyişine belirli düzeyde etki eden ve sistemi tamamlayan bir aktör olarak konumlanmıştır. Halkın oyları Fakih makamının altında ikincil olarak görev yapan cumhurbaşkanını belirlese de birincil makamda yer alan Fakihlik makamını direkt belirlemekten çok uzaktı. Fakih, ileri gelen din adamlarından oluşan Uzmanlar Meclisi tarafından seçilmekte ve bir kere seçildiği zaman da Uzmanlar Meclisinin aksi kararı olmadığı müddetçe ömür boyu görev yapmaktaydı. Aslında İslam Cumhuriyeti, kendi şahsına münhasır olarak teokratik bir rejim ile cumhuriyetin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Ancak cumhuriyet yönü İslami yönünün yanında ikincil bir yere sahiptir. Üstelik İran anayasası toplumsal bir uzlaşıya dayalı bir metinden ziyade Humeyni liderliğindeki ruhban sınıfının krizlerden yararlanarak bir oldubittiyle kabul ettirmeyi başardığı bir anayasaydı. İran toplumu aslında ekonomik ve siyasi olarak daha özgür, demokratik ve müreffeh bir hayat yaşamak için devrim yapmışlardı. İran halkı devrim coşkusu ve karmaşası içerisinde de 1979 anayasasının tam olarak ne anlama geldiğini de kavrayamamıştır. Bu minvalde 1979 İran Anayasası toplumun çoğunluğunun gerçekten anlayarak mutabık olduğu, İran ileri gelenlerinin bir araya gelerek üzerinde ortak karar kıldığı bir metin değildi. Hatta İslamcıların bile mutabık olduğu bir metin olduğu söylenemez. Nitekim Ayetullah Şeriatmedari ve taraftarları Humeyni'nin arzuladığı Velayet-i Fakih sistemine şiddetle karşı çıkmıştır.

İran'daki halk ile rejim arasındaki gerilim ve sorunlarda anayasanın mevcut hali önemli rol oynamaktadır. Nitekim aradan geçen onca yıla rağmen İran'da devrimin sağlıklı bir şekilde kurumsallaştığını ve meşruiyet sorunlarının çözüldüğünü söylemek mümkün değildir (Khosrokhavar & Roy, 2013, s.27). Özellikle 1990'lı yıllardan sonra İran toplumu ile İslam Cumhuriyeti arasındaki gerilim ve ontolojik uyumsuzluk artacaktır. İranlıların beklentilerine göre, uğruna Şah'ı devirdikleri ve sekiz yıl boyunca korumak için Irak'la savaştıkları devrim artık olumlu neticeler göstermeliydi. Bu bağlamda, devrimin ikinci on yılından itibaren İran halkı, ekonomik, siyasal ve toplumsal değişim taleplerinin karşılanmasını beklemekteydi. Üstelik bu dönemde Batı'nın hegemonyası altında neoliberalizm ve küreselleşme dünyayı kasıp kavurmaktaydı ve bu durum İranlıları da derinden etkilemekteydi (Holliday, 2020, s.4). Ancak devrimin ikinci ve üçüncü yıllarında, halkın devrim sonrasına dair beklentileri büyük ölçüde hayal kırıklığıyla karşılanmıştır. Bu durum Humeyni'nin ilkelerine dayanan İslamcılığın toplum nezdindeki itibarının ve meşrulaştırıcı gücünün zayıflamasına yol açmıştır. Üstelik İran anayasasında ve birçok zaman da uygulamada İslami kimliğe vurgu yapılırken diğer kimliklerin marjinalleştirilmesi İran'da kimlik krizine yol açmıştır. Zaman zaman reformcular halktan aldıkları destekle rejimin cumhuriyet yönüne ağırlık vermeye çalışsa da başarısız olmuşlardır. Örneğin Muhammed Hatemi "dinî demokrasi" söylemi altında İslam Cumhuriyeti'nin ilkelerini liberal demokratik bir sisteme entegre etmeye çalışmış ama müesses nizamın direnişiyle bu girişim akamete uğramıştır. Rehber Hamaney ve taraftarları Hatemi gibi reformcuların değişim taleplerini anayasaya aykırı bir eylem ve devletin ontolojik güvenliğine zarar verici bir gelişme olarak dikkate almıştır. Bu sebeple reformcular sistem içerisinde halkın taleplerini yansıtacak gerçek bir reform yapamamışlardır. Ancak bu durum uzun vadede rejim ile halk arasındaki meşruiyet ilişkilerine zarar vermiştir. Ancak İslam Cumhuriyeti'nin Şii İslam'a ve Humeyniciliğe dayanan tek tipleştirici kimlik çalışmaları başarılı olamamıştır. Bu minvalde İran'daki müesses nizam, yatay ve dikey kimliklerin çatıştığı kolektif bir kimlik krizi ile karşı karşıya kalmıştır (Partovi & Branch, 2018, s.9). Zira Humeyni ve destekçileri kendi ideolojisine uymayan İslamcı bakış açıları dahil olmak üzere alternatif ya da rakip görüş ya da ideolojileri devlet kimliğinden uzaklaştırmıştır. Böylece Humeyni'nin ideolojisine dayanan devrimci İslam kimliği İran devletinde baskın hale gelirken ulusal, etnik veya liberal kimlikler büyük ölçüde arka planda kalmıştır. Ancak bir anlamda tek tipleştirici devlet kimliğine

tepki olarak devrimin ikinci on yılından itibaren halk arasında liberal ve milliyetçi eğilimler güçlenmeye başlamış ve bu eğilimler hem siyasi hem de sosyal alanda daha belirgin hale gelmiştir. Rehber Ali Hamaney muhafazakâr taraftan yana ağırlığını koyarken, liberal veya milliyetçi hareketleri rejime bir tehdit olarak dikkate almış ve bu minvalde İran liderliği devrimci İslami ideolojisini daha fazla vurgulamıştır. (Shahi & Abdoh-Tabrizi, 2020, s. 14).

2000'ler sonrasında ise İslam Cumhuriyeti'nin ontolojik güvensizliği ve meşruiyet sorunları daha da belirginleşmiştir. Örneğin 2009 seçimleri sonrası yaşanan protesto hareketleri zamanla Velayet-i Fakih sisteminin ve rejimin sorgulandığı bir meydan okumaya dönüşmüştür. Protesto gösterileri aylarca sürerken halkın beklentilerini karşılayacak reformlara yer verilmemesiyle halkın sistem içerisinde uzlaşı ve reform ümitleri azalmaya başlamıştır. Böylece İran toplumu ile İslam Cumhuriyeti arasında ontolojik uyumsuzluk belirginleşmiştir. Bu uyumsuzluk temelinde İran toplumu karşı karşıya olduğu ekonomik, siyasi ve sosyal sorunları demokratik yollardan karşılayamayınca protesto gösterilerine başvurmaya başlamıştır. Nitekim 2017, 2018, 2019, 2022 ve 2023 yıllarında İslam Cumhuriyeti'ne yönelik kapsamlı protesto ve eylemler yaşanmıştır. Ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlara yönelik hoşnutsuzluklardan başlayan bu protestolar bir yerden sonra reform talebinin ötesine geçerek İslam Cumhuriyeti'ne yönelik varoluşsal bir meydan okumaya dönüşmüştür. Protestolar sürecinde gözlemlenen durum, toplum nezdinde İslam Cumhuriyeti'nin inşa etmeye çalıştığı İslami kimliğin oldukça sınırlı bir şekilde kabul görmesine karşın, İranlılık kimliği, milliyetçi eğilimler ve liberal değerlerin giderek güç kazandığıdır. İslam Cumhuriyeti açısından asıl sorun, İran milliyetçiliği ile liberal değerlerin yükselişinin, esasen Şii-İslami ideolojiye yönelik bir tepkiyi yansıtmasıydı (Cingöz, 2024, s. 1971)..

Ontolojik güvensizlik sorununa yanıt olarak İran liderliği içeride ve dışarıda Direniş paradigmasına daha fazla vurgu yapmaya başladı. İran liderliği, İran'ın karşı karşıya olduğu sorunları yabancı güçlerin ülkeye yönelik düşmanlığıyla ilişkilendirmekte ve rejimin söylemlerinde veya rutinlerinde herhangi bir önemli değişiklik veya yumuşama olması durumunda İslam Cumhuriyeti'nin varlığının tehlikeye girebileceği endişesini taşımaktaydı. Bu ontolojik güvensizlik ve rejimin hayatta kalmasına ilişkin endişeler, ülke içindeki muhalefetin marjinalleşmesine ve eleştirilerin ihanet veya isyan olarak nitelendirilmesine yol açmıştır (Firoozabadi, 2011). Bu durum, İran'daki toplumsal ayaklanmalar,

huzursuzluklar, düşük katılımlı seçimler dikkate alındığında rejimin meşruiyet sorununu göstermektedir. Bu çalışmada da Humeyniciliğe dayanan İslam Cumhuriyeti'nin, İran Türkleri nezdinde ne kadar itibar sahibi olduğu ve İran Türklerinin nasıl bir yönetime meylettiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

İran Türkleri ve İslam Cumhuriyeti

Azerbaycan Türkleri İran'ın siyasi, entelektüel, dinî ve kültürel anlamda önde gelen topluluğu olagelmiştir. Bu minvalde İran Türkleri İran halkları arasında yüksek bir sosyal konuma sahiptir (Golkarian & Heidaribeni, 2023, s. 123). Ayrıca nüfus olarak da önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Rakamlar oldukça tartışmalı olsa da İran Türklerinin İran nüfusundaki payının %25 ile %35 arasında olduğu söylenebilir (Shahed, 2019, ss. 2-3). Rıza Şah dönemine kadar Türkler genel olarak İran platosunda hâkim güç olmuş ve yönetici olarak hüküm sürmüşlerdir. Ancak Rıza Şah dönemiyle birlikte bu durum sona ermiş ve İran Türkleri daha marjinal bir konuma düşmeye başlamıştır. Rıza Şah Farslılaştırma politikasını başlatarak Aryan anlatısına ağırlık vermiştir. Oğlu Muhammed Rıza Şah döneminde de Aryan anlatısına yönelik vurgu artarak devam etmiştir. Muhammed Rıza Şah döneminde Aryan anlatısına dayanan politikaların mevcudiyeti Azerbaycan Türklerinin memnuniyetsizliğini beraberinde getirmiştir. Baskı, sansür, Farslılaştırma politikaları Güney Azerbaycan Türklerinin rejimden uzaklaşmalarına yol açmıştır. Şah'ın otoriter, Fars milliyetçiliğine dayanan seküler milliyetçiliği İran Türklerinde pek kabul görmemiştir. Şah döneminde merkezileşmiş otoriter yönetimden, sosyal ve ekonomik sorunlardan ve tek bir Fars milliyetçiliğine dayanan uygulamalardan hoşnut olmayan Azerbaycan Türkleri 1979 devriminin gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır (Çetinkaya, 2019, s. 457).

1979 Devrimi Azerbaycan Türkleri için yeni bir kırılma noktası olmuştur. Devrimin akabinde Azerbaycan Türkleri anadilde eğitim hakkını uygulayabileceklerini ve Farslılaştırma politikasının sürdürülmeyeceğini ummuştur. Ancak kısa bir süre sonra İslam Cumhuriyeti'nin de İranlı Türklerin karşılaştığı kimlik sorunlarını görmezden gelmeye devam edeceği anlaşılmıştır. Örneğin, İran anayasasında herkesin kendi ana dilinde eğitim alma hakkı varsa da bu hak hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir. Bu durumu vurgulamak amacıyla İran Türkleri spor müsabakaları sırasında "Türk Dilinde Medrese, Olmalıdır Herkese" gibi sloganlar kullanmaktadır (İlhan &

Alıcı, 2022, s. 54). Genellikle spor etkinlikleri aracılığıyla ifade edilen bu muhalefet, İranlı Türkler arasında kültürel ve dilsel haklar için süren mücadeleyi göstermektedir (BalaEddy, 2023). Ayrıca pek çok İran Türk'üne göre İran liderliği Türk kimliğini baskılamakta zaman zaman da aşağılamaktadır. Örneğin 2006 yılında patlak veren Karikatür Krizi İranlı Türklerin tepkisini çeken önemli bir olay olmuştur. İran'ın bütün şehirlerinde yayınlanan bir devlet gazetesindeki karikatürde Türkler hamamböceğine benzetilmiştir. Bu durum yaygın protestolara yol açmış, İranlı Türkler Tebriz, Urumiye ve Tahran gibi şehirlerde sokaklara dökülmüştür (Özdemir, 2020, s. 381).

İran İslam Cumhuriyeti milliyetçi ya da etnik kimlikleri Batı düşüncesinin ürünleri ve İslam toplumunu parçalamak için kullanılan araçlar olarak dikkate almıştır. Bu sebeple İslam Cumhuriyeti'nin biyografik anlatılarında milliyetçilik karşıtı Şii dayanışmasına dayanan bir yaklaşım öne çıkmıştır. Bu dönemde Türk kimliğine dayanan söylemler ya da etnik duygular devrimin birliğine zarar verebilecek ve ontolojik uyumsuzluğu derinleştirecek yıkıcı unsurlar olarak görülmüştür (Akbarzadeh & Barry, 2016, ss. 2-5). Halbuki İranlı Türkler kendi kimliklerini güvende hissetmediği için İslam Cumhuriyeti'nden daha çok uzaklaşmakta ve ontolojik uyumsuzluk derinleşmekteydi. Bu durum İslam Cumhuriyeti ile İran Türkleri arasında ontolojik güvenlik ikilemine yol açmaktadır. Üstelik İranlı karar vericilerin sorunları on yıllardır görmezden gelmesi ters bir etki yaratarak Türk milliyetçiliğinin güçlenmesine yol açmıştır. Bu minvalde İran'da Türk milliyetçiliğinin taban bulmasında ve gelişmesinde belli başlı dinamikler ise şunlardır: SSCB'nin parçalanmasının akabinde İran Türkleriyle sınırdaş olan Azerbaycan Cumhuriyeti devletinin kurulması, Karabağ Savaşlarında İran'ın Azerbaycan'a destek olmaması, İran'daki Şii İslam'a dayanan yönetimin başarısızlığı ve 1979 devriminin vaatlerinin yerine getirilmemesi, İran'da Fars milliyetçiliğinin yeniden yükselişe geçmesi, Türkiye ve Azerbaycan'ın İran'a alternatif modeller olarak görece İran'dan müreffeh görünmesi, Türk dünyası kavramının önem kazanması, Güney Azerbaycan bölgesinin görece çevre bölge olarak kalması ve İran Türklerinin kültürel haklarını kullanamaması (Shahed, 2019, ss. 16-18).

Görüldüğü üzere İran liderliği meşruiyeti ve kimliğinin istikrarı konusunda ontolojik güvensizlik yaşamaktadır. Bu güvensizlik, İran'ın Azerbaycan ve Türkiye gibi komşu ülkelerin faaliyetlerine karşı temkinli ve zaman zaman da paranoid davranışlarında kendini göstermektedir. Örneğin, İran'ın Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında

genellikle Ermenistan'ı destekleyen belirsiz tutumu, bu paranoya ile ilişkilidir. Bunun en belirgin örneği ise Karabağ Sorunu olmuştur. Özellikle 2. Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycan'ın savaşta üstün olmasının ardından İran, Ermenistan lehine politikalara meyletmiştir. Ayrıca Zengezur koridorunun Azerbaycan tarafından ele geçirilmesi ya da açılması ihtimalini Tahran yönetimi jeopolitik ve ontolojik güvenliğine yönelik varoluşsal bir tehdit olarak yorumlamıştır. Bu minvalde İran; Azerbaycan ve Türkiye aleyhine pek çok açıklamada bulunurken Aras Nehri civarında askeri tatbikatlar yaparak Azerbaycan'a gözdağı vermiştir. Ancak İran'ın bu politikası İran Türkleri arasında hoşnutsuzluğa yol açmış ve bazı protesto gösterileri yaşanmıştır (Aslanlı, 2023). İran İslam Cumhuriyeti'nin, Azerbaycan Türklerinin taleplerini ihmal eden politikaları ise İranlı Türkler arasında hoşnutsuzluğu arttırmıştır. Bu hoşnutsuzluğu engellemek için bazı İranlı din adamları ve önde gelen şahsiyetler, en azından sözde Azerbaycan'a desteklerini ifade etmişlerdir. Ancak bu destek fiiliyatta devlet politikasına dönüşmemektedir (Petrowski, 2022, ss. 140-145).

Öte yandan İran İslam Cumhuriyeti'ne yönelik pek çok protesto gösterisinde İran Türkleri de yer almıştır. Aslında bu gösterilerde İran Türkleri sadece etnik milliyetçilik amacıyla sokaklara inmemiş öncelikli olarak siyasi ve ekonomik sorunlar yüzünden protestolara katılmıştır. Örneğin 2009, 2017, 2018, 2019, 2022 Mehsa Emini gibi pek çok protestoda İran Türkleri aktif olarak yer almıştır. Ancak bu aktif katılımda etnik milliyetçiliğin birincil planda olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Öncelikli olarak 2009 ayaklanmalarında İran Türkleri tıpkı diğer protestocular gibi İslam Cumhuriyeti'nde bir reform yapma amacındaydı. Ancak 2017 ve sonrası ayaklanmalarda rejim ile İran toplumu arasında uçurumun ve ontolojik güvensizliğin arttığı ve reform ya da uzlaşı arayışının daha zayıf kaldığı görülmektedir. Nitekim bu protestolar kısa bir süre içerisinde rejim karşıtı bir hal almıştır. İran Türkleri de siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlardan kaynaklı olarak rejime karşıt bir pozisyon takınmıştır. Öte yandan İran Türkleri arasında etnik huzursuzluğun da gün geçtikçe arttığı görülmektedir. İranlı Türkler arasında devam eden gerginlik ve memnuniyetsizlik, İran'ın sosyal ve politik manzarasında kimlik ve temsil ile ilgili köklü sorunları ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın özgün tarafı da İran Türkleri arasında rejime yönelik desteğin ne kadar olduğu, İranlılık kimliğinin ne kadar kabul gördüğü, hangi rejim tiplerine eğilimlerin olduğu ve İranlı Türklerin gerçekten ayrı bir devlet kurmak isteyip istemedikleri gibi sorulara anket yoluyla

yanıtlar sunmasıdır.

Yöntem

Çalışmada kantitatif araştırma veri toplama tekniğine dayanarak önceden hazırlanmış soru formuna bağlı anket yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın ampirik kapsamı, İranlı Türk nüfusu için önemli demografik merkezler olan Urumiye ve Tebriz şehirlerini kapsamaktadır. Urumiye'nin nüfusu bir milyonu, Tebriz'in nüfusu ise üç milyonu aşmaktadır. Anket, olasılıklı örneklem yöntemiyle rastgele seçilen yüz üç İranlı Türk ile yüz yüze görüşmeler yapılarak Farsça olarak uygulanmıştır. Veri analizi ise nicel teknikler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta kâğıt anketlere kaydedilen yanıtlar daha sonra dijitalleştirilmiş ve işlenmek üzere bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Veri setinin istatistiksel analizi, toplanan verilerin sistematik olarak incelenmesini ve yorumlanmasını kolaylaştıran SPSS 25 yazılım paketi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Anket Formu Sorusu:

1) Devletin iç ve dış siyasette nasıl bir yönelime sahip olmasını istersiniz? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

a) İslamcı (Pan İslamist)

b) Şii dayanışmasına dayanan

c) Ayetullah Humeyni'nin ilkelerine bağlılık esaslı

d) Ulusal çıkarlara öncelik veren millî devlet

e) Fars ve Pers kimliğine dayanan millî devlet

f) Türk kimliğine dayanan millî devlet

g) Kararsızım

Anket sorusu, katılımcıların İran devlet yapısının nasıl olması gerektiğine ilişkin beklentilerinin yanı sıra, İran Türklerinin İran'ın iç ve dış politika yöneliminin nasıl olması gerektiğini de sorgulamıştır. Anket sorusunda aynı anda birden fazla seçenek işaretlenebilmektedir. Bu sayede katılımcılara esnek bir cevap verme imkânı getirilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Tablo 1 .

Katılımcıların Devletin İç ve Dış Siyasette Nasıl Bir Yönelime Sahip Olmasını İstediklerine Yönelik Bulgular

	Siyasi Yönelim Görüşleri	N	%
Devletin iç ve dış siyasette nasıl bir yönelime sahip olmasını istersiniz?	İslamcı (Pan İslamist)	2	1,94
	Şii dayanışmasına dayanan	11	10,68
	Ayetullah Humeyni'nin ilkelerine tam bağlılık	5	4,85
	Ulusal çıkarlarına öncelik veren milli devlet	29	28,16
	Fars ve Pers kimliğine vurgu yapan	1	0,97
	Safevi tarihine dayanan Azeri-Türk kimliğine vurgu yapan	15	14,56
	İslamcı (Pan İslamist) / Şii dayanışmasına dayanan	3	2,91
	Şii dayanışmasına dayanan / Ayetullah Humeyni'nin ilkelerine tam bağlılık	1	0,97
	Şii dayanışmasına dayanan / Ulusal çıkarlarına öncelik veren milli devlet	5	4,85
	Ayetullah Humeyni'nin ilkelerine tam bağlılık / Ulusal çıkarlarına öncelik veren milli devlet	1	0,97
	Ulusal çıkarlarına öncelik veren milli devlet / Fars ve Pers kimliğine vurgu yapan	9	8,74
	Ulusal çıkarlarına öncelik veren milli devlet / Safevi tarihine dayanan Azeri-Türk kimliğine vurgu yapan	14	13,59
	Ulusal çıkarlarına öncelik veren milli devlet / Fars ve Pers kimliğine vurgu yapan / Safevi tarihine dayanan Azeri-Türk kimliğine vurgu yapan	3	2,91
	Kararsızım	4	3,88
Toplam		103	100,00

İslam Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren devrimci İslami anlatıya ağırlık verirken liberal, ulusal ve etnik değerlere dair biyografik anlatıları göz ardı etmiştir. İslam Cumhuriyeti biyografik anlatılarının temelini Humeynicilik ve Şii/İslami ideolojiden almaktadır. Bu anlamda İran İslam Cumhuriyeti tipik bir ulus devletten farklı bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu yapının temel sacayağı ise Şii ulemaya ve ideolojiye büyük bir alan açan Velayet-i Fakih sistemidir. Ancak Velayet-i Fakih sistemine dayanan "İslami cumhuriyet" geçen on yılların ardından toplumun beklentilerini karşılamaktan uzak kalmıştır. Ankette de bu durum açıkça görülmektedir. Tabloya bakıldığında katılımcıların ancak % 27,17'si tek başına veya başka seçeneklerle birlikte İslamcı, Humeynici ya da Şii dayanışmasına dayanan rejim tipini işaretlemiştir.

Bu oran oldukça düşüktür. Anlaşılmaktadır ki İran Türklerinin büyük çoğunluğu İslamcı kimliğe dayanan rejim tipini yani İslam Cumhuriyeti'ni benimsememektedir. Bu durum rejimin ontolojik güvensizlik içerisinde olduğunu ve meşruiyet krizi yaşadığına işaret etmektedir. Nitekim İslam Cumhuriyeti'nin sunduğu İslami-Şii ideolojik anlatı, İran Türklerinin tarihsel hafızaları, aidiyet beklentileri ve kimlik rutinleriyle örtüşmediği için toplulukta ontolojik güvensizlik durumu ortaya çıkmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak İran Türkleri; devletin meşruiyetini sorgulamakta, etno-kültürel kimlik anlatılarına sarılmakta, seküler, ulusal-çıkar merkezli bir devlet modeli arayışına yönelmekte ve rejimin ideolojik zeminini zayıflatmaktadır. Her ne kadar güncel olaylar çerçevesinde bu oranlarda kısmî değişiklikler olabilecekse de İranlı Türklerin çoğunluğu net biçimde İslam Cumhuriyeti'nin kimliğini ve anlatılarını benimsememektedir. Öte yandan toplumun önemli bir çoğunluğunun seküler bir rejim istediği de anlaşılmaktadır. Bu durum İslam Cumhuriyeti'nin teokratik yönünün İran Türkleri nezdinde revaçta olmadığını göstermektedir.

Buradaki bir diğer önemli oran ise devletin Azeri-Türk kimliğine vurgu yapmasını isteyen katılımcıların tek başına veya başka yönelimlerle birlikte % 29 olmasıdır. Bu seçeneği tercih edenler İranlılık ortak paydasından ya da Şii-İslami kimliksel aidiyetten ziyade Türk kimliği paydasını tercih etmektedir. Bu gruptaki katılımcılar Azerbaycan Cumhuriyeti ya da Türkiye Cumhuriyeti'ne benzer şekilde, Türk ulusuna dayanan devlet modeli istemektedir. Bu devletin en azından geniş ölçüde özerk ya da Türk kimliğinin başat ideoloji olduğu bir model olarak istendiği söylenebilir. Ayrıca bu % 29'luk kesimin ontolojik güvensizliğinin oldukça ileri düzeyde olduğu görülmektedir. Öyle ki bu kesim nezdinde yeni rejimin İslami anlatılarının yanı sıra İslam Cumhuriyeti'nin sıkça yer verdiği İranlılık paydası dahi pek kabul görmemiştir. Bu kesimin Pers kimliğine dayanan bir ulus devlete ve Şii İslam'a dayanan teolojik bir devlete karşı olduğu görülmektedir. Zira İran Türkleri her iki döneme de şahit olmuşlar ve iki dönemde de kendi kimliklerinin kabul görmediği ontolojik güvensizlik sürecini deneyimlemişlerdir. Muhtemelen bu sebeple de ankete katılanların önemli bir yüzdesi çözümü Türk kimliğine dayanan seküler tarzda bir devlet modeli yönünde görmüştür. Özellikle gençler daha seküler ve milliyetçi bir yönelimi arzulamaktadır.

Öte yandan İranlı Türkler arasında en çok kabul gören kimliksel aidiyet ise İran paydası olmuştur. Nitekim Tablo 1'e göre katılımcılar arasında ulusal çıkarlara öncelik veren millî devlet modeli en öncelikli

seçenek çıkmıştır. Katılımcılar birden fazla seçeneği aynı anda işaretleme imkanına sahiptir. Bu minvalde katılımcıların % 59,22'si "Ulusal çıkarlarına öncelik veren milli devlet" yönelimini tek başına veya başka yönelimlerle birlikte tercih etmiştir. Bu sonuç; ontolojik güvenlik teorisi bağlamında değerlendirildiğinde İran Türkleri ile devlet arasında kimlik anlatılarının uyumsuz olduğu, İranlı Türklerin çoğunluğunun İran paydasına dayanan bir ulus devlet arzuladığı ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmanın ankete dayanan bulguları, İran İslam Cumhuriyeti ile İran Türkleri arasında derin bir ontolojik uyumsuzluk olduğunu ortaya koymaktadır. Ankete katılan İranlı Türklerin yalnızca sınırlı bir kısmı, Ayetullah Humeyni'nin ilkelerine dayanan İslami veya Şii temelli devlet yapısını desteklemeye devam etmektedir. Nitekim İranlı Türklerinin çoğunluğu İslam Cumhuriyeti'nin Şii İslam'a, emperyalizm karşıtlığına ve Humeyni'nin görüşlerine dayanan devlet kimliğini benimsemekten uzaktır. Bu anlamda İran Türkleri kimliklerini güvende hissetmemekte ve ontolojik güvensizlik yaşamaktadır. Bu ontolojik güvensizliğe yanıt olarak İran Türklerinde ulusal ve etnik değerlere yönelik bir ilginin canlandığı görülmektedir. Ancak İran İslam Cumhuriyeti öteden beri milliyetçi veya etnik kimlikleri Batı düşüncesinin ürünleri ve toplumu parçalamak için kullanılan araçlar olarak değerlendirmiş, bu çerçevede milliyetçilik ve sekülerlik karşıtı bir anlatı geliştirmiştir. Nitekim İran İslam Cumhuriyeti'nce, ulus devlet kimliğine dayalı söylemler veya etnik temelli anlatılar rejimin birliğine zarar verebilecek unsurlar olarak dikkate alınmıştır. Ancak anket verilerine göre gelinen noktada Şii İslam'a dair anlatı ve rutinlere dayanan devlet kimliğinin İran Türkleri için kapsayıcı olmadığı açığa çıkmıştır. Zira devletin biyografik anlatıları, İranlı Türkler arasında geniş tabanlı bir meşruiyet ve ontolojik güvenlik sağlamada başarısız kalmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak İran Türkleri; devletin meşruiyetini sorgulamakta, kendi etno-kültürel kimlik anlatılarına sarılmakta ve seküler, ulusal-çıkar merkezli ya da etnik temelli bir devlet modeli arayışına yönelmektedir. Bu anlamda İran Türkleri kendilerini, mevcut siyasal düzenin sunduğu kimlik çerçevesi ile bağdaştıramadığı için ontolojik güvensizlik yaşamaktadır. Bu ontolojik güvensizlik temelinde İran Türkleri daha istikrarlı, öngörülebilir ve ortak vatandaşlığa dayanan bir üst kimlik arayışı içerisindedir.

Öte yandan anket sonuçlarına göre, İran Türkleri "ulusal çıkarlarına

öncelik veren milli devlet" modelini yüksek bir oranla desteklemektedir. Bunun anlamı şudur; İran Türkleri İran devletinin seküler ulus-devlet paradigmasını daha çok benimsemektedir. Anket sonuçlarına göre İran Türkleri arasında İranlılık paydası altında seküler ulus devlet modeli öne çıkmaktadır. İran Türklerinin çoğunluğu teokratik bir cumhuriyettense ulusal çıkarlara ağırlık veren Pan-İslamcı olmayan bir ulus devlet modeline eğilim göstermektedir. Ayrıca ankete katılanların dikkate değer bir bölümü, Türk kimliğinin önemini ve önceliğini vurgulamaktadır. Bu durum, hem Fars merkezli anlatılara duyulan memnuniyetsizliği hem de birleştirici ideoloji olarak İslamcılığın İran Türkleri arasında çekiciliğinin çok az olduğunu göstermektedir. Karabağ Savaşlarında İran'ın Azerbaycan Türklerine destek olmaması, İran yönetimince Türk kültürünün ve dilinin ihmal edilmesi ve İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik zafiyetleri Azerbaycan Türklerinde rejime yönelik memnuniyetsizliğe yol açmıştır. Bu minvalde 1979 Devrimi sonrası dönemde bir yandan Türk kimliğinin göz ardı edilmesi diğer taraftan Humeyniciliğe ve Şii İslam'a dayanan anlatıların yeterince kabul görmemesi İran Türkleri ile İslam Cumhuriyeti arasında ontolojik uyumsuzluğu derinleştirmiştir.

Ek Beyan / Declaration

Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.

There is no potential conflict of interest in this study.

The authors declared that this study has received no financial support.

The authors contributed equally to the study.

Kaynakça

Akbarzadeh, S., & Barry, J. (2016). State identity in Iranian foreign policy. *British Journal of Middle Eastern Studies, 43*(4), 613–629. DOI: 10.1080/13530194.2016.1159541

Amanat, A. (2019). *Iran: A modern history*. Yale University Press.

Aslanlı, K. (2023, June 19). *Zengezur koridoru: Yeni gelişmeler ve gelecek senaryoları*. IRAM Center. https://iramcenter.org/zengezur-koridoru-yeni-gelismeler-ve-gelecek-senaryolari-2388

Axworthy, M. (2016). *A history of Iran: Empire of the mind*. Penguin Books.

BalaEddy, P. (2023, July 5). *POMEPS studies 48: Politics of sports in the Middle East*. Project on Middle East Political Science. https://pomeps.org/pomeps-studies-48-politics-of-sports-in-the-middle-east

Cingöz, M., Özkan, F., Alkan, Y. S., & İzol, R. (2024). Iran's axis of resistance through the lens of ontological security. *Third World Quarterly, 45*(13), 1963–1980. DOI: 10.1080/01436597.2024.2398613

Çetinkaya, Ş. (2019). Merkez-çevre yaklaşımı bağlamında Azerbaycanlı Türklerin İran İslam Devrimine etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *46*, 447–461. https://izlik.org/JA99BE68KA

Fekri, A. (2011). *Tarihsel gelişim sürecinde İran devrimi*. Mızrak Yayınları.

Firoozabadi, S. J. D. (2011). Ontological security and the foreign policy analysis of the Islamic Republic of Iran. *Iranian Review of Foreign Affairs, 2*(2), 31–60. https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/irfa/v2i2/f_0023335_19078.pdf

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.

Golkarian, G., & Heidaribeni, Z. (2023). İran'daki siyasi ayaklanmaların coğrafi yönler bağlamında incelenmesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, *59*, 112–133. DOI: 10.17498/kdeniz.1354719

Gülşen, H. (2010). Recent developments regarding the Karabakh question. *Review of Armenian Studies, 21*, Article 21. https://izlik.org/

JA59ZZ49XY

Holliday, S. J. (2020). Populism, the international and methodological nationalism: Global order and the Iran–Israel nexus. *Political Studies, 68*(1), 3–19. DOI: 10.1177/0032321718817476

Huysmans, J. (1998). Security! What do you mean?: From concept to thick signifier. *European Journal of International Relations, 4*(2), 226–255. DOI: 10.1177/1354066198004002O

İlhan, E., & Alıcı, E. M. (2022). Milli kimliğin inşasında futbol kulüplerinin rolü: Traxtor Tebriz Sazi örneği ve internet medyasında Traxtor Tebriz Sazi Kulübü. *Pamukkale Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 47–63. https://izlik.org/JA93UH94TG

Khosrokhavar, F., & Roy, O. (2013). *İran: Bir devrimin tükenişi* (İ. Yerguz, Çev.). Metis Yayınları.

Mitzen, J. (2006). Ontological security in world politics: State identity and the security dilemma. *European Journal of International Relations, 12*(3), 341–370. DOI: 10.1177/1354066106067345

Mitzen, J., & Larson, K. (2017). Ontological security and foreign policy. In W. R. Thompson (Ed.), *Oxford research encyclopedia of politics* (pp. 1–26). Oxford University Press.

Özdemir, S. (2020). Güney Azerbaycan meselesi: Tarihi ve kültürel boyutu. *Tarih ve Günce, 1*(7), 359–386. DOI: 10.47998/atad.775936

Partovi, A., & Branch, Z. (2018). *Challenges of constructing a national identity in contemporary Iran* (1st ed.). Cehad.

Pegolo, V. (2021). The impact of the Nagorno-Karabakh conflict on the Middle East region: Iran's policy of strategic retreat and the dangers of a new geopolitical game in the Caucasus. In F. J. B. S. Leandro, C. Branco, & F. Caba-Maria (Eds.), *The geopolitics of Iran* (pp. 567–605). Springer. DOI: 10.1007/978-981-16-3564-9_22

Petrowski, T. J. (2022). *Nagorno-Karabakh: A reassessment of the Armenian-Azerbaijani conflict*. TJ Petrowski.

Saparov, A. (2014). *From conflict to autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*.

Routledge.

Schumacher, T., & Günay, C. (2021). Territorial conflict, domestic crisis, and the COVID-19 pandemic in the South Caucasus: Explaining variegated EU responses. *Journal of Common Market Studies, 59*(Suppl. 1), 137–149. DOI: 10.1111/jcms.13255

Shahed, B. (2019). Güney Azerbaycan jeopolitiği. *Tebriz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1*(2). https://www.academia.edu/download/62394074/Guney_Azerbaycan_Jeopolotigi-_Babak_SHAHED.pdf

Shahi, A., & Abdoh-Tabrizi, E. (2020). Iran's 2019–2020 demonstrations: The changing dynamics of political protests in Iran. *Asian Affairs, 51*(1), 1–41. DOI: 10.1080/03068374.2020.1712889

Steele, B. (2008). *Ontological security in international relations: Self-identity and the IR state*. Routledge.

Terzić, M. (2022). Critical review of the protection of aircraft defense forces during the conflict in Nagorno Karabakh in 2020. *Small Wars & Insurgencies, 33*(6), 1017–1031. DOI: 10.1080/09592318.2021.2025286